

SEBASTIAN TABOŁ

Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka

Warszawa (Polska)

POLSKA I CZESKA FILOZOFIA WYCHOWANIA. PRÓBA ANALIZY Z PERSPEKTYWY INSTYTUCJONALNEJ I HISTORYCZNEJ

Streszczenie: W artykule naszkicowany został obraz filozofii wychowania w Czechach i Polsce. Scharakteryzowano czeską filozofię wychowania od końca XIX wieku do chwili obecnej. Opisane zostały jej główne ośrodki i kierunki badawcze oraz czołowi przedstawiciele. W podobny sposób ustalano kapitał polskiej myśli wychowawczo-filozoficznej, wykorzystując przede wszystkim internetową bazę danych „Nauka polska”. Na tej podstawie porównano stan rozwoju filozofii wychowania w Polsce i Czechach.

Słowa kluczowe: filozofia wychowania, pedagogika, pedagogika filozoficzna, polska filozofia wychowania, wychowanie, czeska myśl filozoficzna.

Wstęp

Zagadnienie, które zostało poruszone w niniejszym artykule, wymaga opracowania monograficznego. Jest to jedynie próba analizy filozofii wychowania uprawianej w Czechach i Polsce, która została dokonana z perspektywy instytucjonalnej i historycznej. Pomijam w tym miejscu analizę pojęcia filozofii wychowania, która została dokonana przez Sła-

womira Sztobryna¹. Jednakże perspektywa historyczna została zastosowana wobec czeskiej filozofii wychowania, która w Polsce jest niedostatecznie zbadana i przez środowisko filozofów wychowania w Polsce nieznana. Wobec analizy filozofii wychowania w Polsce zastosowano perspektywę instytucjonalną.

Po roku 1989 można zaobserwować wzrost zainteresowania filozofią wychowania zarówno w Polsce, jak i w Czechach. Od lat 90. XX wieku ukazało się w naszym kraju wiele cennych opracowań. Do najbardziej znanych zalicza się prace takich autorów, jak: Franciszek Adamski, Janusz Czerny, Stanisław Gałkowski, Mieczysław Gogacz, Andrzej Murzyn, Marian Nowak, Adolf Szołtysek, Sławomir Sztobryna, Lech Witkowski, Jerzy Zubelewicz i wielu innych. Coraz wyraźniej swój byt naukowy zaznacza jednak młode pokolenie naukowców, do którego należy zaliczyć Jarosława Garę, Paulinę Sosnowską, Dariusza Stępkowskiego czy Rafała Włodarczyka. W Czechach do pierwszej z wymienionych grup należą bez wątpienia Radim Palouš i Naděžda Pelcová². W swoich pracach od dawna dystansują się wobec marksizmu, co w poprzednim systemie politycznym było niezwykle rzadkością. Poza wymienieni naukowcy uprawiają filozofię wychowania w oparciu o fenomenologię, personalizm, hermeneutykę i filozofię dialogu. Tak w Czechach, jak i w Polsce filozofia wychowania jest traktowana jako filozoficzne spojrzenie na wychowanie i refleksja o jego problemach.

---

¹ Zwracam uwagę czytelników na pracę Sławomira Sztobryna *Filozofia wychowania w Polsce w XX wieku. Zarys problematyki* ([w:] *Metodyczni studii. Zbirknik naukowo-metodycznich prac*, Donieck 2012, s. 28-45).

² Doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc. Urodzona w 1954 roku w Ostrawie. Studiowała na Uniwersytecie Karola w Pradze na Wydziale Filozoficznym historię i filozofię. Tzw. mały doktorat obroniła w 1978 roku z historii filozofii. W 1986 roku obroniła „duży doktorat” (aspirantura CSc.) z filozofii systematycznej. W 2001 roku habilitowała się z historii filozofii na podstawie pracy *Filosofická a pedagogická antropologie (Antropologia filozoficzna i pedagogiczna)*. Od 1990 roku związana z Katedrą Filozofii i Nauk Społecznych, a później Katedrą Filozofii i Filozofii Wychowania Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Karola w Pradze, której jest kierownikiem. Specjalizuje się w problematyce antropologii filozoficznej i filozofii wychowania. Jest inicjatorką założenia i pierwszą przewodniczącą Central European Philosophy of Education Society (CEUPES, Europejskie Stowarzyszenie Filozofii Wychowania).

Herbartyzm jako jeden z nurtów czeskiej filozofii wychowania

Analizując dorobek czeskiej filozofii wychowania, należy stwierdzić, że pierwszym i ugruntowanym przejawem uprawiania filozofii wychowania w Czechach była myśl Jana Fryderyka Herbarta. Z początkiem lat 50. XIX wieku herbartyzm zaczął na dobre usadawiać się w filozofii czeskiej. Wyparł on idealizm oraz heglizm. Ugruntowanie herbartyzmu rozpoczęło się po śmierci znanego czeskiego filozofa – Augustina Smetany w roku 1851. Pierwszym czeskim filozofem, który przybliżył i rozszerzył jego rozumienie, był František Exner, profesor filozofii teoretycznej i moralnej, pracownik naukowy Uniwersytetu Karola w Pradze. Kiedy Exner zgłębił filozofię oldeburczyka, postanowił propagować ją na ziemi czeskiej. W tym samym czasie zaczął krytykować filozofię Bolzano i Hegla, którą uznawał za wiodącą przed poznaniem myśli Herbarta. Jego wykładom początkowo przysłuchiwali się Josef Durdík, Gustaw Lindner i Josef Havlíček. Stwierdzali potem zgodnie, że wykłady Exnera dotyczyły spojrzenia na psychologię i etykę z punktu widzenia myśli Herbarta. Exner był także nauczycielem w szkole średniej, gdzie wdrażał metody nauczania niemieckiego filozofa i pedagoga.

Obok Exnera herbartyzmem zajmował się również jego uczeń – Wilhelm Volkmann, który opracował psychologię, uwzględniając punkt widzenia Herbarta. Mówiąc o rozkwicie czy rozwoju myśli Herbarta w filozofii czeskiej, należy wymienić także Josefa Durdíka, autora takich monografii, jak: *Psychologie pro školu* (1872), *Dějiny filosofie nejnovější od Kanta až do doby nejnovější* (1887), *O poměru paedagogiky k ostatním naukám* (1898). W monografii *O metafysice* (1886), traktowanej jako jego drugie największe dzieło filozoficzne, Durdík czyni swój indywidualizm ontologiczny podstawą nominalizmu. Natomiast herbartowski realizm, zdaniem autora, opiera się na ogólnej tezie ontologicznej, że człowiek nie jest jedynym istniejącym bytem, lecz oprócz niego istnieje jeszcze „coś”. Jest także autorem bardzo ciekawej klasyfikacji nauk, która jest wyrazem poparcia pozytywistycznego obiektywizmu Augusta Comte’a. Ponadto opracował pojęcie *nitrovědy*, które aż do chwili obecnej odpowiada w języku czeskim terminowi „nauki

humanistyczne”. Gros swojego trudu naukowego Durdík poświęcił Gottfriedowi Leibnitz’owi i Izaakowi Newtonowi³.

Innym filozofem czeskim, który zajmował się Herbartem, jest Gustav Lindner. Jest on autorem pojęcia „eubiotyka”, rozumianego jako sztuka dobrego i szczęśliwego życia. Jego myśl filozoficzna została opracowana z punktu widzenia psychologii. Dzięki jego dokonaniom zaczęto używać pojęcie psychologii społecznej. Podczas gdy herbartyzm Durdíka wychodzi od pozytywizmu Comte’a, Lindner wzbogaca go oryginalną koncepcją psychologii społecznej, wspieraną badaniami empirycznymi. Lindner koncentrował swoje zainteresowania filozoficzne wokół takich myślicieli, jak: Immanuel Kant, Benedict Spinoza, Rene Descartes, Jan Amos Komenský, jednak najbardziej zaimponował mu Herbart swoją psychologią. W trzyczęściowej propedeutyce filozoficznej Lindner zawarł swoje główne poglądy odnoszące się do Herbartu. Poza tym pisał w miesięczniku „Paedagogicum”, którego był redaktorem w latach 1879-1881. Lindner jest także pierwszym czeskim filozofem, który za przykładem Herbartu prowadził seminarium pedagogiczne. Swoje wykłady z filozofii poświęcał przede wszystkim etyce, co było również wynikiem inspiracji Herbartem. Oldenburczyk swoimi pięcioma ideami dokonał, według Lindnera, odkrycia większego niż Krzysztof Kolumb. Poza tym Lindner wychowanie rozumie jako dopełnienie rozwoju, ponieważ pojmowanie wychowania bez rozwoju jest czystą abstrakcją. W książce *O úpadku filosofie* Lindner stawia zaczerpniętą od Herbartu tezę o pojawieniu się marazmu w tzw. nowej filozofii. Swoją herbartyzm uzupełnia o filozofię Gustava Fechnera, Johna Stuarta Milla, Wilhelma Wundta i Hermana von Helmholtza. Lindner zajmuje w czeskiej filozofii wychowania i pedagogice drugie miejsce zaraz po Komeńskim. Czasy, w których przyszło mu żyć i działać, nazywał „wiekiem pedagogiki”. Filozofia była jego zdaniem „nauczycielką nauczycieli”⁴.

---

³ J. Durdík, *Herbart*, [w:]: *Ottiv naučný slovník. Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí*, red. J. Otto, Praha 1897, tom XI, s. 143.

⁴ *Gustav Adolf Lindner*, [bez autora], dostępny na: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/lindnr.html> (otwarty 21.02.2013).

Mówiąc o rozwoju myśli Herbarta w czeskiej filozofii wychowania, należy także wspomnieć o Otakarze Hostinskim. Jest uważany za największego czeskiego twórcę teorii estetyki⁵. Był zwolennikiem poglądów Herbarta, jednak nie traktował estetyki tak jak on *a priori*. Uważał, że to nie estetyka wywodzi się z filozofii, lecz odwrotnie – filozofia z estetyki. Główną rolę przypisywał w niej doświadczeniu, którego początkiem jest sąd estetyczny, stanowiący fundament estetyki.

Innym, znanym czeskim herbartystą, był Oldřich Kramář. W Polsce znany jako profesor filozofii, który po śmierci Józefa Kremera, starał się o posadę profesora Katedry Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niestety jego kandydatura nie została zaakceptowana. Do herbartystów zaliczył go Král⁶. Swoją myśl herbartowską zawarł w pracy *Das Problem der Materie*. Analizował pisma Herbarta z punktu widzenia realizmu metafizycznego. Poza tym uważał poglądy Herbarta za nieodpowiednie, analizując je z punktu apriorycznych założeń. Za sprawą monografii Kramářa herbartyzm ulegał stałym ewolucjom, wchłaniając elementy obce filozofii Herbarta. Na przełomie XIX i XX wieku można było dostrzec mniejsze zainteresowanie czeskich filozofów wychowania Herbartem. Kramář w swej monografii ukazał interesujące stanowisko w kwestii roli nauk przyrodniczych i ich elementarnych pojęć w zdobywaniu wiedzy o fundamentach rzeczywistości⁷. Próbował wyjść poza herbartowskie rozumienie świata i nadać mu interpretację przyrodniczą. Czeski filozof w swej pracy nie obstawał przy pierwotnych ideach Herbarta, lecz spróbował nadać im nowy wymiar interpretacyjny. Kramář uznawany jest także za najwybitniejszego czeskiego filozofa przyrody. Należy także wspomnieć, że Kramář, jako filozof metafizyki, publikował swoje doświadczenia pedagogiczne m.in. w uznanym czeskim periodyku filozoficznym „Česká Mysl”. Na łamach tego czasopisma recen-

---

⁵ J. Zúmr, *Některé otázky českého herbartismu*, [w:] *Filosofie v dějinách českého národa*, red. J. Popelová-Otáhalová, Wydawnictwo Československé Akademie Věd, Karel Kosík, Praha 1958, s. 166-185.

⁶ J. Král, *Československa filosofie. Nástin vyvoje podle disciplin*, Wydawnictwo Melantrich, Praha 1937, s. 40 i n.

⁷ Cz. Głombik, *Impulsy i zbliżenia. Siedem szkiców z dziejów czesko-polskich kontaktów filozoficznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1996, s. 89.

zował książki poświęcone szkole, nauczycielom, wychowaniu. Ponadto jego artykuły od początku istnienia tego pisma filozoficznego stanowiły obraz filozofii wychowania, którą zaczął tworzyć jako nauczyciel gimnazjum. To właśnie z doświadczeń nauczycielskich Kramař czerpał inspiracje to filozofowania o edukacji, wychowaniu i szkolnictwie. W latach 1901-1905 pracował jako nauczyciel w gimnazjum. Wydał wtedy kilka prac monograficznych, których osią była filozofia wychowania. Są to: *Několik poznámek ku všeobecnému vzdělání na středních školách*, *O přírodních vědách na středních školách*, *Příroda a škola*, *O zjevech sopečných a jejich příčinách* oraz *Úvahy o střední škole*.

Z powodu obszerności zagadnienia, jakim jest herbartyzm w czeskiej filozofii wychowania oraz ograniczonych możliwości niniejszego opracowania, nie jestem w stanie wspomnieć o wszystkich czeskich herbartystach. Omówiłem tylko, moim zdaniem, najważniejszych i najwybitniejszych. W czeskiej literaturze filozoficznej ukazało się kilka prac, które to zagadnienie dokładniej omawiają⁸. Poza tym, analizując literaturę filozoficzną poświęconą Herbartowi, dowiadujemy się, że rozwój filozofii wychowania oldenburczyka uwarunkowany był przez Monarchię Austro-Węgierską. Herbartyzm przestał wywierać wpływ na czeską myśl filozoficzną z chwilą, gdy panowanie Habsburgów chyliło się ku upadkowi, ponieważ w jakimś sensie był uważany za oficjalną ideologię, którą posługiwano się dla uzasadnienia słuszności zabiegów edukacyjnych. Jednak rozkwitu herbartyzmu w Czechach nie można tłumaczyć biurokratyczno-mocarstwowymi staraniami państwa. Jest jeszcze inne wyjaśnienie tego zjawiska. Herbartyzm był filozofią antydialektyczną, która przyczyniała się do harmonizacji porządku społecznego. Kiedy wybuchła I wojna światowa i Cesarstwo Austro-Węgierskie upadło, herbartyzm nie był w stanie odpowiednio wyjaśnić tego ani zinterpretować dokonujących się zmian, które poruszyły mapą po-

---

⁸ I. Tretera, *J.F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*, Wydawnictwo Univerzita Karlova, Praha 1989; J. Zumr, *J. F. Herbart a český herbartismus. Část 1: Herbart a německá filosofie klasického období*, Wydawnictwo Univerzita Karlova, Praha 1964; tenże, *Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa. Herbartismus a česká filosofie*, Wydawnictwo Československé Akademie Věd, Praha 1998.

lityczną ówczesnej Europy. Wyjaśnienia tych gwałtownych zmian dostarczał natomiast pozytywizm. Zdaniem współczesnej czeskiej filozofki – Jiřiny Popelovej herbartyzm był głoszony z uniwersyteckiej katedry i obowiązywał w szkolnictwie czeskim tylko dzięki popieraniu go przez władze austriackie. Całe szkolnictwo czeskie było podporządkowane filozofii wychowania Herbarta. Jednakże starania cesarstwa, które próbowało tłumaczyć swoje zabiegi przez myśl Herbarta były nieudolne i nieuzasadnione⁹.

W okresie po 1948 roku, gdy do władzy doszli komuniści, herbartyzm zniknął z obszaru badań nad filozofią wychowania, ponieważ zdaniem cenzury Herbart nawiązywał do postępu, rewolucyjności oraz ludzkości. Poza tym, zdaniem Josefa Zumra, nikt po 1948 roku nie nawiązywał do herbartyzmu, zwłaszcza żaden z autorytetów ówczesnej czeskiej filozofii wychowania. Herbartyzm był przez długie lata zapomniany i ignorowany. Wiązało się to także z tym, że najpierw trzeba było dokładnie opracować historię czeskiej filozofii, w tym filozofii wychowania i jasno określić przedmiot zainteresowań filozofii, co w nowej sytuacji politycznej było zabiegiem niezbędnym. Dopiero po tych zabiegach można było postawić herbartyzm w centrum dociekań filozoficznych. Zumr uważa, że herbartyzm był w Czechach analizowany z punktu widzenia etapu rozwoju myśli filozoficznej¹⁰. Czeska filozofia wypracowała pogląd, według którego herbartyzm sprzeciwiał się rewolucyjnym siłom, które starały się w ten sposób rozwiązać żywotne problemy ludzkości. Poza tym herbartyzm traktowano jako nurt w filozofii, który sprzeciwiał się także idealizmowi niemieckiemu, a skłaniał się ku metodom nauk przyrodniczych oraz matematyczno-fizycznym. Problemy, jakie Herbart postawił, starał się rozwiązać na bazie filozofii przedkantowskiej. Jednak marksiści stwierdzili, że filozofia oldenburczyka jest antydialektyczna i dlatego nie doczekała się należytej analizy filozoficznej¹¹.

---

⁹ J. Popelová, *Studie o současné české filosofii*, Wydawnictwo Vilimek, Praha 1946, s. 6-9.

¹⁰ J. Zumr, *Některé otázky...*, dz. cyt., s. 166 i n.

¹¹ Tamże, s. 167.

Czescy uczeni badają twórczość naukową Herbata zwłaszcza pod kątem estetycznym i pedagogiczno-psychologicznym. Filozofia Herbarta formowała się w opozycji do niemieckiego klasycznego dialektyzmu idealistycznego. Z tego też powodu uważają oldenburgczyka za filozofa antydialektycznego. Rosnący wpływ herbartyzmu na szkołę średnią dostrzegalny jest również w Czechach w II połowie XIX wieku. Herbartyzm miał znaczny wpływ na wzrost świadomości językowej i racjonalizmu czeskiego. Ponadto idea nauczania wychowującego została zastąpiona metodą nauczania myślenia. Zastosowanie w szkołach czeskich tej metody wywołało rozwój konformizmu. W tym czasie ministerstwo edukacji w Czechach, będące w rękach austriackiego rządu, wyraziło zgodę na stosowanie w szkołach kar fizycznych, próbując nieudolnie uzasadnić to herbartyzmem. Do szkół czeskich herbartyzm przeniknął w latach 40. XIX wieku. Najpierw jako filozofia, a potem jako teoria psychologiczno-filozoficzna i estetyczna. Dostrzegalny jest również wpływ twórczości Herbarta na rozwój psychologii empirycznej, którą opracował Karel Hyna w 1844 roku. Czescy filozofowie wychowania uważali oldenburgczyka za filozofującego pedagoga¹². Jednakże zdaniem tychże uczonych Herbart był przede wszystkim filozofem. Uważali, że myśl Herbarta może stanowić pomost dla rozwoju estetyki, psychologii i pedagogiki. Ponadto myśl Herbarta jest dla nich przede wszystkim filozofią wychowania. Zdaniem polskich uczonych niemiecki filozof jest pedagogizującym filozofem oraz filozofującym pedagogiem. Oba sposoby postrzegania jego myśli przenikają się¹³. Analizując dorobek czeskiej filozofii wychowania, należy podkreślić fakt, że prowadząc badania nad myślą Herbarta pominieli całkowicie kwestię religii. Podjęli wątek moralności, ale nie wspomnieli nic o religii. Dokładne badania w tym zakresie przeprowadzono na gruncie polskim¹⁴.

---

¹² A. Murzyn, *Filozofia nauczania wychowującego J. F. Herbarta*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010, s. 111.

¹³ Tamże, s. 8.

¹⁴ D. Stępkowski, *Pedagogika ogólna i religia. (Re)konstrukcja zapomnianego wątku na podstawie teorii Johanna F. Herbarta i Fridricha D. E. Schleiermachersa*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2010, s. 86-137.

Współczesna czeska filozofia wychowania

Czesi nie doceniają swoich dokonań nie tylko na polu filozofii wychowania, lecz również filozofii w ogóle. Monografia Emanuela Rádla *Dějiny filozofie* wydana w dwóch tomach w latach 1932-1933 poświęca niezwykle mało miejsca filozofii czeskiej. Przeglądając skrypty do dziejów filozofii i dziejów współczesnej filozofii, umieszczane na stronach internetowych poszczególnych uczelni i wydawane drukiem w wydawnictwach akademickich, nie zawierają obszerniejszych wzmianek dotyczących czeskiej filozofii. Daleki jestem od stwierdzenia, że na uczelniach czeskich nie zapoznaje się studentów z czeską filozofią, ale kwestia ta wywołuje we mnie zastanowienie, dlaczego tak się dzieje. Natomiast w obszernej pracy Josefa Krála dużo miejsca poświęca się czeskiej filozofii, nie traktując jej marginalnie. Poza tym Král jest autorem pierwszego i bardzo obszernego opracowania dotyczącego filozofii czechosłowackiej¹⁵.

W Czechach dorobek w zakresie filozofii wychowania jest o wiele skromniejszy. Analizując ten dorobek od 1948 do chwili obecnej, można stwierdzić, że drukiem ukazało się 25 prac zwartych¹⁶. Należy wymienić

---

¹⁵ J. Kral, *Československa filosofie. Nástin vyvoje podle disciplin*. Wydawnictwo Melantrich, Praha 1937.

¹⁶ Poniżej umieszczam wykaz niektórych czeskich prac z filozofii wychowania: M. Kopecký, *Filosofie výchovy*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2007; S. Kučerová, *Člověk, hodnoty, výchova. Kapitoly z filosofie výchovy*, Nakladatelství Mana-Con, Prešov 1996; R. Palouš, *K filosofii výchovy. Východiska fundamentální agogiky*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 1991; R. Palouš, Z. Svobodová, *Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy*, Nakladatelství Univerzity Karlova Praha 2011; R. Palouš, *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, Nakladatelství Univerzity Karlova Praha 2010; R. Palouš, *Heretická škola*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2008; R. Palouš, *Paradoxy výchovy*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2009; Z. Pinc, *Fragmenty k filosofii výchovy*, Nakladatelství OIKOYMENH, Praha 1999; J. Patočka, *Filosofie výchovy. Slovo úvodem Radim Palouš*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 1997; N. Pelcová, *Vzorci lidství. Filosofie o člověku a výchově*, Nakladatelství ISV, Praha 2001; Z. Pinc, *Fragmenty k filosofii výchovy. Eseje a promluvy z let 1992-1998*, Nakladatelství OIKOYMENH, Praha 1999; M. Prokešová, *Filosofie výchovy*, Nakladatelství Ostravská Univerzita Ostrava 2004; *Filosofie výchovy*, red. S. Stark, Nakladatelství Zapadočeské Univerzity, Plzeň 1993; S. Stark, N. Demjančuk, D. Demjančuková, *Kapitoly z filosofie výchovy*, Nakladatelství Zapadočeské Univerzity

wśród nich jedną monografię, która powstała z pracy licencjackiej pt. *Filosofie výchovy v díle Jana Amose Komenského* napisanej przez Petra Strejca na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. Promotorem pracy była Vlasta Schifferová. Podejmuje ona żywotną dla każdego Czecha kwestię, czyli związku prac Jana Amosa Komeńskiego z filozofią wychowania. Opisuje nie tylko korzenie idei Komeńskiego, ale również podkreśla jej znaczenie dla czasów współczesnych. Ponadto autor tej monografii podkreśla nierozzerwalność pedagogiki i filozofii Komeńskiego.

Poza tym na uwagę zasługują monografie Radima Palouša¹⁷. Można powiedzieć, że w obecnej chwili Palouš wiezie prym w Czechach w badaniach z zakresu filozofii wychowania. Jego monografie wzbogaciły w znaczący sposób czeską myśl filozoficzną odnośnie do kwestii wychowania. Palouš zajmuje się filozofią wychowania od lat 60. XX wieku. W latach 1990-1994 był rektorem najstarszej czeskiej uczelni – Uniwersytetu Karola w Pradze. Za swoje dokonania na polu pedagogiki, filozofii i komeniologii został doktorem honorowym ośmiu zagranicznych uniwersytetów. W 1997 roku został odznaczony orderem Tomasza Garrigue Masaryka III klasy. W Czechach, znany także jako rzecznik „Karty 77”, jest także uważany za jedną z wielu osób, które przyczyniły się do Aksamitnej Rewolucji. Jako uczeń Jana Patočki wychodzi w swej filozofii od fenomenologii. W swej filozoficznej refleksji sprzeciwia się totalitaryzmowi ontologicznemu i agatologii koncypanowanej holizmem. Obecną erę nazywa światowiekiem. Swoją pracę doktorską poświęcił

---

ty, *Dobrá voda* 2003; S. Stark, *Filosofie výchovy jako filosofie lidské aktivity a dialogu. Se zaměřením na učení Hanse-Georga Gadamera a Otto Friedricha Bollnowa*, Nakladatelství Zapadočeské Univerzity, Plzeň 2006; P. Strejc, *Filosofie výchovy v díle Jana Amose Komenského [rukopis]; vedoucí práce V. Schifferová*, Univerzita Karlova, Praha 2008; J. Syrovátka, *Kapitoly z filosofie výchovy*, Nakladatelství Univerzity v Liberci, Liberec 1995.

¹⁷ R. Palouš, *K filosofii výchovy. Východiska fundamentální agogiky*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 1991; R. Palouš, Z. Svobodová, *Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2011; R. Palouš, *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2010; R. Palouš, *Heretická škola*, Praha 2008; R. Palouš, *Paradoxy výchovy*, Nakladatelství Univerzity Karlova, Praha 2009.

filozofii Masaryka. Natomiast praca habilitacyjna, obroniona w 1967 roku, poruszała zagadnienie szkoły w czasach współczesnych. Pracuje na dwóch czeskich uczelniach: Uniwersytecie Karola w Pradze i Uniwersytecie Pardubickim.

Prace z zakresu filozofii wychowania były i są publikowane na łamach wielu prestiżowych periodyków, do których należy zaliczyć „Filozofický časopis”. Ukazywał się także inny periodyk „Česká mysl”, ale został zlikwidowany w 1947 roku i jak do tej pory nie został reaktywowany. Podobny los spotkał kwartalnik „Filosofická revue” o orientacji katolicko-tomistycznej, który był wydawany w latach 1929-1948 przez ołomunieckich dominikanów. Periodyk ten był wydawany na wysokim poziomie, o czym świadczyła ugruntowana pozycja filozofii katolickiej w Czechach, mimo niechęci narodu czeskiego do katolicyzmu, który utożsamiano z Habsburgami-niszczycielami kultury czeskiej, wojną trzydziestoletnią i przegraną w bitwie pod Białą Górą w 1620 roku. Czasopismo to prezentowało artykuły filozofów zachodnioeuropejskich. Na łamach ołomunieckiego periodyku w latach 1931-1932 publikowano prace Maritaina. Oprócz prac tego filozofa, publikowane były prace Edmunda Husserla i Carla Gustava Junga. Pojawiały się także artykuły polskich filozofów, przede wszystkim Bocheńskiego i Ingardena. Zapoznając się z „Filosofická revue” można było się dowiedzieć o ważnych wydarzeniach filozoficznych, przeczytać sprawozdania i bardzo rozbudowane materiały informacyjne. Znakomicie prowadzony był dział recenzji i przegląd nowości wydawniczych. Były to prace, które zaliczano do znaczących osiągnięć filozofii europejskiej¹⁸. Prace z zakresu filozofii wychowania publikowane są również w innych czasopismach takich, jak: „Estetika”, „From a logical Point of View”, „Kritický sborník”, „Proglas”, „Prostor”, „Reflexe”, „Religio”, „Scientia et Philosophia” i „Studia comeniana et historia”.

Współczesna filozofia czeska, podobnie jak polska, jest tematycznie różnorodna. Choć ustrój komunistyczny mocno opóźnił rozwój myśli

---

¹⁸ Cz. Głombik, *Tomizm czasów nadziei. Słowiańskie kongresy tomistyczne Praga 1932-Poznań 1934*. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1994, s. 115-122.

filozoficznej ze względu na utrudniony dostęp do najnowszej literatury zachodniej, to jednak opóźnienia te są nadrabiane m.in. dzięki wydawnictwu OIKUMENE, które wydaje drukiem tylko książki filozoficzne z zakresu filozofii klasycznej i współczesnej.

Czesi posiadają także stronę internetową poświęconą filozofii wychowania¹⁹. Filozofia wychowania w Czechach jest uprawiana na kilku uczelniach. Wiodącym w tym zakresie jest Uniwersytet Karola w Pradze oraz Uniwersytet Masaryka w Brnie. W latach 90. XX wieku wzmożli swoją działalność naukową filozofowie brneńscy. W 1992 roku została wydana pod redakcją J. Gabriela monografia *Kapitoly z dějin české filozofie 20. století (Rozdziały z dziejów czeskiej filozofii XX wieku)*. Zapoznając się z przedmową to tej książki, dowiadujemy się, że zamysłem napisania tej pozycji było opracowanie monografii, która pełniłaby funkcję dydaktyczną. Dzięki tej pozycji studenci Uniwersytetu Masaryka w Brnie mają możliwość zapoznać się z historią filozofii czeskiej. W monografii tej, z powodu występowania wielu złożonych kwestii filozoficznych, zaledwie je zasygnalizowano i z tego też powodu nie można jej traktować jako kompletnego wykładu czeskiej filozofii, w tym filozofii wychowania XX wieku.

W 1998 roku, również pod kierownictwem Gabriela, ukazał się drukiem *Slovník českých filozofů (Słownik czeskich filozofów)*. Natomiast w roku 2000 Jan Zouhar opublikował zbiór studiów *Minulý konec století (Koniec epoki, która minęła)*. Epizodycznie ukazują się prace na Uniwersytecie Ostrawskim, Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu i Uniwersytecie Zachodnioczeskim w Pilźnie. Największy wpływ na czeską filozofię wychowania ma Instytut Filozofii i Religioznawstwa na Uniwersytecie Karola w Pradze, założony w 1882 roku, w którym pracowało wielu wybitnych filozofów-pedagogów²⁰. Ponadto można także zauważyć, że wiodącymi filozofami wychowania dla Czechów, anali-

---

¹⁹ Z. Svobodova, *Filosofě výchovy*, dostępny na: <http://filosofie-vychovy.cz> (otwarty 19.02.2013).

²⁰ František Drtina oraz Otakar Kádner, najwybitniejsi pedagogzy-filozofowie jacy do tej pory pracowali. Ich działalność naukowa w Polsce jest w ogóle nieznaną, a dzieła nieprzetłumaczone.

zującymi te kwestię z perspektywy historycznej, są Masaryk i Patočka. Wydaje się, że po nich nie ma już takich, którzy wywarliby na rozwój myśli filozofii wychowania tak ogromny wpływ.

Analizując dokonania czeskiej filozofii wychowania, można pokusić się o pewne uogólnienia. Pierwsza kwestia to permanentna reorganizacja struktur i organizacji katedr. Ponadto katedry te są nieduże i ograniczają się do pracy dydaktycznej. Świadomość filozoficzna budowana jest na bazie dziedzictwa filozofii Jana Patočki. Jak wskazuje Jan Štěpán, pracownik Katedry Filozofii na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu, „w dzisiejszym życiu filozoficznym w Czechach nie napotykamy ani wielkich tematów, ani wielkich projektów”²¹. Wśród współczesnych filozofów, których twórczość naukowa wpisuje się w myśl filozofii wychowania, należy wymienić Josefa Zumra²² i Ivo Treterę²³, którzy badali myśl herbartowską i wpływ herbartyzmu na kulturę czeską. Ich publikacje także należy zaliczyć do filozofii wychowania. Jednak filozofia wychowania jest uprawiana, podobnie jak w Polsce, marginalnie. W czeskiej filozofii dostrzega się pewną dychotomię. Poglądy filozofów czeskich, w tym filozofów wychowania cechuje podejście pozytywistyczne i idealistyczne. Jednak pozytywizm jest typowy dla starszej generacji filozofów, a idealizm jest reprezentowany przez tzw. młodsze pokolenie²⁴. Pozytywizm czeski zaczął się rozwijać w latach 60. i 70. XIX wieku. Natomiast jego dynamizm zaznaczył się w latach 20. i 30. XX wieku, a jego najwybitniejszym przedstawicielem był František Krejčí²⁵.

---

²¹ J. Štěpán, *Dzisiejsza filozofia w Czechach*, tłum. J. Hartman, „Principia-Ekspres Filozoficzny” 22(1999), s. 39.

²² J. F. Herbart a český herbartismus. Část 1: Herbart a německá filosofie klasického období, Nakladatelství Univerzita Karlova, Praha 1964; *Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa. Herbartismus a česká filosofie*, Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, Praha 1998.

²³ J.F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě, Nakladatelství Univerzita Karlova, Praha 1989.

²⁴ J. Popelová, *Studie o současné české filozofii*, Wydawnictwo J.R. Vilimek, Praha 1946, s. 6-9.

²⁵ S. Jedynak, *Pozytywizm w Czechach*, „Ruch Filozoficzny” 1(1987), s. 25-29.

Kapitał kadrowy i instytucjonalny polskiej filozofii wychowania²⁶

W Polsce istnieje kilka ośrodków, w których podejmuje się wysiłek tworzenia filozofii wychowania. Jednak wysiłki niektórych osób powstają w izolacji od ośrodków akademickich, na których jest uprawiana ta filozofia. Niektórzy naukowcy prowadzą badania w ramach filozofii wychowania na uczelniach, na których nie istnieje nawet zakład filozofii wychowania, a mimo wszystko kontynuują swoje badania²⁷.

Do ośrodków, które przodują w Polsce w badaniach nad filozofią wychowania, należy zaliczyć Uniwersytet Mikołaja Kopernika (UMK), gdzie powstała Pracownia Pedagogiki Filozoficznej i Chrześcijańskiej działająca w ramach Katedry Teorii Opieki i Wychowania, której kierownikiem jest Jarosław Michalski. Główny przedmiot badań Pracowni koncentruje się wokół filozoficznych podstaw wychowania, antropologii wychowania, aksjologii i etyki wychowania, wychowania do wartości, sensu życia i człowieczeństwa. Chciałbym także nadmienić, iż w UMK zebrało się wokół Zbigniewa Kwiecińskiego grono naukowców, którzy podejmowali problemy filozofii wychowania, a ich dokonania zostały opublikowane w serii roczników pt. „Nieobecne dyskursy”. W tomikach tych po raz pierwszy na taką skalę zainteresowano się filozoficznym ujmowaniem humanistyki. Na łamach „Nieobecnych dyskursów” omawiano semiotykę Michaiła Bachtina, wizje pedagogiki krytycznej Henry’ego Giroux czy odniesienia pedagogiczne do postmodernizmu poczynione przez Paula McLarena²⁸.

---

²⁶ Tytuł tej części rozprawy zapożyczyłem od: T. Hejnicka-Bezwińska, *Sprawozdanie z działalności Zespołu Pedagogiki Ogólnej KNP PAN*, [w:] *Ewolucja „ogólności” w dyskursach pedagogicznych*, red. T. Hejnicka-Bezwińska, R. Leppert, Bydgoszcz 2005, s. 308.

²⁷ Chciałbym tu nieskromnie wspomnieć o swojej osobie. Prowadzę badania w zakresie historii czeskiej myśli filozofii wychowania, a mimo tego nie udało mi się nakłonić władz uczelni do powołania zakładu filozofii wychowania.

²⁸ M. Jaworska-Witkowska, L. Witkowski, *Pedagogika filozoficzna: relacje między pedagogiką, filozofią i humanistyką a edukacją, kulturą i życiem społecznym*, [w:] *Pedagogika*, red. B. Śliwerski, t. 4: *Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*, GWP, Gdańsk 2010, s. 16.

Wybitną działalnością w tej materii charakteryzuje się Uniwersytet Łódzki. Przy Zakładzie Pedagogiki Filozoficznej Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ) działa Wortal Pedagogiki Filozoficznej. Ponadto w trakcie obrad II Międzynarodowej Konferencji Pedagogiki Filozoficznej (15-16 września 2006 roku), która podjęła problem tradycji i współczesności filozofii wychowania, zostało założone Towarzystwo Pedagogiki Filozoficznej (TPF) im. Bronisława Ferdynanda Trentowskiego. Prezesem jest Sławomir Sztobryn. Obecnie Towarzystwo liczy 33 członków, skupiając liczne grono pedagogów i filozofów, przez co środowisko to jest skutecznie integrowane. Należy wskazać na bardzo cenne publikacje, które powstały dzięki staraniom TPF. Mam tu na myśli 4 numery „Pedagogiki Filozoficznej – online”, która ukazuje się od roku 2006 w formie elektronicznej na Wortalu Pedagogiki Filozoficznej, cztery publikacje zwarte, będące pokłosiem zorganizowanych przez Sztobryna konferencji²⁹. Należy stwierdzić, że środowisko łódzkie skoncentrowane wokół TPF i Zakładu Pedagogiki Filozoficznej UŁ kierowanego przez Sztobryna, założyło sobie cel, aby ukazać, że refleksja filozoficzna w pedagogice jest uzasadniona historycznie, teoretycznie i metodologicznie. Historycznie, ponieważ, jak argumentuje Sztobryn i Śliwerski, pedagogika przejęła część dziedzictwa filozofii. Pedagogikę z filozofią łączy więź duchowo-ideowa. Filozoficzna refleksja nad pedagogiką ma uzasadnienie teoretyczne, gdyż wiele istotnych problemów pedagogicznych wychodzi z przesłanek filozoficznych. I wreszcie filozofia dotycząca kwestii pedagogicznych ma swe uzasadnienie metodologiczne, albowiem każda teoria jest zależna od pewnej metodologii, która ma swe korzenie

---

²⁹ Seria *Pedagogika filozoficzna* stanowi owoc konferencji zorganizowanych przez S. Sztobryna to: t. I: *Idee pedagogiki filozoficznej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, przy współudziale B. Śliwerskiego), t. II: *Tradycja i współczesność filozofii wychowania* (Wydawnictwo Impuls, Kraków 2007, współredaktor M. Miksza), t. III: *Filozofia wychowania XX wieku* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, współautorzy: J. Bochomska, E. Łatacz) i t. IV: *Metamorfozy filozofii wychowania. Od antyku po współczesność* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, współautorzy: M. Rojek, M. Wasilewski).

w metodologii nauk³⁰. Dużym osiągnięciem TPF jest odrodzenie dyskursu filozoficznego o wychowaniu.

Należy także wspomnieć, że S. Sztobryn jest współzałożycielem i wiceprzewodniczącym Central European Philosophy of Education Society (CEUPES) z siedzibą w Pradze. Celem stowarzyszenia jest „stworzenie platformy organizacyjnej dla potrzeb spotkania się specjalistów z najróżniejszych dziedzin nauk humanistycznych oraz reprezentantów opinii publicznej, którzy społecznie interesują się tematyką aktualnych problemów wychowania i kształcenia”. 25 października 2012 roku została zorganizowana przez Stowarzyszenie CEUPES pierwsza międzynarodowa konferencja w Pradze na temat „Rola jednostki i instytucji w rozwoju kształcenia w kontekście europejskim (Prezentacja szkolnictwa i kształcenia)”. CEUPES tworzy nową jakość w środkowoeuropejskiej filozofii wychowania.

Kolejnym ośrodkiem, w łonie którego wielu naukowców zajmuje się filozofią wychowania, jest Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. W ramach Instytutu Pedagogiki działa Katedra Filozofii Wychowania. Katedra ta powstała w roku 1996. Jej założycielem był Wojciech Chudy, filozof i etyk, którego refleksja nad człowiekiem i wychowaniem wpływała z wnikliwej analizy ludzkiego doświadczenia, działania i fenomenu spotkania z drugim człowiekiem. W. Chudy pełnił funkcję kierownika Katedry Filozofii Wychowania do chwili śmierci 15 marca 2007 roku. W październiku 2007 roku jego obowiązki przejął Marian Nowak. Prace badawcze pracowników tejże Katedry skupiają się wokół antropologiczno-etycznych podstaw wychowania i nauczania, filozoficznych podstaw kierunków pedagogicznych i personalistycznym wymiarze filozofii wychowania. Kluczowym przedmiotem zainteresowań badawczych jest koncepcja pedagogiki personalistycznej, ujmowana dynamicznie i w inspiracji chrześcijańskiej, a także personalistyczna koncepcja samowychowania. Realizowane w ramach pracy naukowo-dydaktycznej tematy dotyczą: filozofii wychowania, wychowania es-

---

³⁰ S. Sztobryn S., Śliwerski B., *Wstęp*, [w:] *Idee pedagogiki filozoficznej*, red. S. Sztobryn, B. Śliwerski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 4 i n.

tetycznego, aksjologicznych podstaw wychowania, filozoficznych podstaw pedagogiki kultury i edukacji międzykulturowej.

Uniwersytet Gdański powołał w ramach Instytutu Pedagogiki Zakład Filozofii Wychowania i Studiów Kulturowych, którego kierownikiem jest Tomasz Szkudlarek. Zakład ten buduje swoją filozofię wychowania na fundamencie postmodernizmu, odwołując się przy tym do kultury popularnej, dekonstrukcji, mediów oraz tradycji liberalnej. Jednakże „główny obszar badań Zakładu wiąże się z realizacją projektu dyskursywna konstrukcja podmiotu w wybranych obszarach kultury współczesnej, integrującego badania nad dzieciństwem, płcią kulturową, pracą i religią, pojmowanymi jako wymiary kulturowej konstrukcji podmiotu interpretowane w kategoriach teorii dyskursu (głównie teoria E. Lac-lau'a), społecznej konstrukcji nieświadomego (Lacanowska psychoana-liza) oraz modyfikowanej w trakcie badań pedagogiki kultury wraz z jej odniesieniami aksjologicznymi”³¹.

Dokonując poszukiwań ośrodków akademickich podejmujących, natknąłem się w swojej pracy badawczej na informację o Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Na Wydziale Pedagogicznym w Instytucie Nauk o Wychowaniu działa Katedra Teorii Wychowania i Aksjologii Pedagogicznej, której kierownikiem jest Andrzej Ryk. Katedra założyła sobie przedstawienie filozoficznych inspiracji w pedagogice i rekonstrukcji podstawowych nurtów wychowania³².

W tym miejscu należy także wspomnieć o Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego (UKW) w Bydgoszczy, gdzie w ramach Instytutu Pedagogiki została powołana w 2007 roku Katedra Aksjologii Pedagogicznej i Metodologii Badań, w której funkcję kierownika pełni Urszula Ostrowska. Katedra założyła sobie prowadzić badania statutowe w zakresie rozwo-

---

³¹ [bez autora], Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego. Obszary badawcze dostępny na: http://www.pedagogika.ug.edu.pl/podstrony/dzialalnosc_naukowa/obszary_badawcze.htm (otwarty 22.02.2013)

³² Wniosek taki odniosłem po zapoznaniu się z monografią A. Ryka, W poszukiwaniu pedagogicznego arche. Zarys systemów pedagogicznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.

ju aksjologii pedagogicznej i metodologii badań jako dyscyplin naukowych:

- „procesów nabywania kompetencji aksjologicznych i kompetencji metodologicznych przez młodzież akademicką w okresie intensywnych przemian kulturowych;
- zagadnień wspierania/wspomagania rozwoju młodzieży akademickiej, zwłaszcza w zakresie konstruowania i realizacji procedur badawczych oraz w odniesieniu do aksjologicznych podstaw nabywania kompetencji w uniwersum antroposferycznym;
- kwestii wiedzy i mądrości jako wartości w edukacji akademickiej;
- kultury akademickiej w perspektywie aksjologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem wartości preferowanych przez studentów pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego;
- deskryptywnego i normatywnego podejścia do Europy jako przestrzeni aksjologicznej;
- analiz wartości i kompetencji niezbędnych do uczestnictwa w demokracji obywatelskiej, dokonywanych z perspektywy pedagogicznej;
- aksjologicznej oceny wybranych procesów, zjawisk i relacji, takich jak ubóstwo, wykluczanie, autorytet, ujmowanych w kontekstach edukacyjnych”³³.

Ponadto należy zaznaczyć, że w tym samym Instytucie działa także Katedra Filozofii Edukacji, która jest nie tylko najmłodszą jednostką organizacyjną w Instytucie Pedagogiki UKW, która podejmuje refleksje filozoficzną skoncentrowaną na pedagogice, ale również najmłodszą jednostką spośród wszystkich powołanych na uczelniach polskich, które specjalizują się w filozofii wychowania. Katedra została utworzona 5 lipca 2012 roku, a funkcję kierownika zakładu pełni Piotr Kostyło. Problematyka badawcza koncentruje się wokół pedagogiki lwowsko-

---

³³ [bez autora], Katedra Aksjologii Pedagogicznej i Metodologii Badań Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego dostępny na: http://www.ukw.edu.pl/jednostka/katedra_aksjologii_pedagog/badania_aksjologia_pedagogiczn (otwarty 22.02.2013).

-warszawskiej, edukacji i jej kontekstu etycznego, a także dobroczynności i filantropii jako pojęć filozoficznych³⁴.

Także Uniwersytet Zielonogórski posiada w swych strukturach Katedrę Teorii i Filozofii Wychowania, którą kieruje Mirosław Kowalski.

Ostatnim ośrodkiem akademickim, który postanowił zaangażować się na rzecz filozofii wychowania jest Uniwersytet Warszawski. Uczelnia ta powołała Zakład Filozoficznych Podstaw Pedagogiki, którym kieruje Andrea Folkierska i Zakład Pedagogiki Ogólnej i Filozofii Wychowania (kierownik Lech Witkowski). Podjęły się one bardzo ambitnego przedsięwzięcia, by publikować dzieła z serii filozofia kultury i edukacji. Do tej pory ukazało się wiele znaczących dzieł, które ukazują najnowsze wizje rozumienia filozofii wychowania i edukacji³⁵. Oba zakłady badają istniejące związki między hermeneutyką filozoficzną a wychowaniem i edukacją, analizując również myśl Heideggera i Levinasa w kontekście filozofii wychowania.

W 2003 roku Sobczak wyraził swoje zdziwienie, że do tej pory na żadnej polskiej uczelni nie utworzono katedry bądź zakładu filozofii wychowania³⁶. Tymczasem obecnie działa siedem katedr i zakładów, które swoją problematykę badawczą koncentrują wokół filozofii wychowania. Można pokusić się o stwierdzenie, że nie jest to wiele, zważywszy na to, iż w polskiej rzeczywistości edukacyjnej działa ponad 400 wyższych uczelni publicznych i niepublicznych. Ponadto powołanie takiej katedry wymaga dużego wysiłku organizacyjnego i przygotowania od-

---

³⁴ [bez autora], Zakład Filozofii Edukacji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego dostępny na: http://www.ukw.edu.pl/jednostka/filozofia_edukacji/problematyka_badawcza (otwarty 22.02.2013).

³⁵ Mam na myśli takie dzieła, jak: A. Folkierska, *Sergiusz Hessen – pedagog odpowiedzialny* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005), H.-G. Gadamer, *Teoria, etyka, edukacja* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008), R. Włodarczyk, *Levinas. W stronę pedagogiki azylu* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009), P. Sosnowska, *Filozofia wychowania w perspektywie Heideggerowskiej różnicy ontologicznej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009), R. Godoń, *Między myśleniem a działaniem. O ewolucji anglosaskiej filozofii edukacji* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012).

³⁶ S. Sobczak, *O rekonstrukcję filozofii wychowania*, „Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne” 8(2003), s. 7-11.

powiednich argumentów, popartych pracą badawczą beneficjenta, które przekonają włodarzy uczelni.

Dokonując analizy personalnej naukowców zajmujących się filozofią wychowania, filozofią edukacji i filozofią pedagogiki należy powiedzieć, że kadra naukowa zajmująca się tą dyscypliną jest zadowalająca, pamiętając, że w bazie www.nauka-polska.pl³⁷, na podstawie której dokonano poniższej analizy, znajduje się 163294 naukowców różnych dziedzin. W zakresie pedagogiki w bazie znajduje się 2737 doktorów, 428 doktorów habilitowanych i 268 profesorów. Co się tyczy filozofii naukę tę uprawia 1641 doktorów, 424 doktorów habilitowanych i 323 profesorów. Spośród prawie 163 tysięcy naukowców umieszczonych w tej bazie, u 3457 osób jako dyscyplinę KBN podano pedagogikę. Natomiast poczet naukowców, dla których filozofia jest dyscypliną wiodącą wynosi 2392.

Postanowiono wnikliwiej zanalizować bazę danych nauki polskiej pod kątem pedagogiki. Z tej analizy dowiadujemy się, że badania w zakresie filozofii wychowania podejmuje dwie osoby posiadające tytuł profesora³⁸, jednaście osób z tytułem doktora habilitowanego³⁹ i dwudziestu ośmiu doktorów⁴⁰. Ponadto dowiedziano się, że siedmiu naukowców prowadzi badania w zakresie filozofii edukacji, jednocześnie ich specjalnością KBN jest pedagogika. Wśród tego małego grona znajduje się dwóch profesorów⁴¹, pięciu doktorów habilitowanych⁴² i jeden

---

³⁷ Analiza dokonana w dniu 22 lutego 2013 roku.

³⁸ Andrea Folkierska, Jarosław Tomasz Michalski.

³⁹ Wiesław Andrukowicz, Helena Ciążela, Jarosław Gara, Michał Głazewski, Bogusława Gołębnik, Robert Kwaśnica, Małgorzata Lewartowska-Zychowicz, Astrid Męczkowska-Christiansen, Andrzej Murzyn, Dariusz Stępkowski, Sławomir Sztobryn.
⁴⁰ Łukasz Androsiuk, Beata Hiszpańska, Jarosław Horowski, Katarzyna Jasińska, Jolanta Konkowska, Małgorzata Łobacz, Wojciech Mikołajewicz, Małgorzata Miksza, Piotr Nowakowski, Józef Pietrzak, Paweł Piotrowski, Jan Rutkowski, Ewa Smółka, Paulina Sosnowska, Hanna Stępniewska-Gębik, Anna Szudra, Sebastian Taboł, Justyna Truskolaska, Ryszard Urbański-Korż, Katarzyna Uzar, Danuta Wajsprych, Anna Walczak, Małgorzata Walejko, Marcin Wasilewski, Wiesława Wołoszyn-Spirka, Katarzyna Wrońska, Alicja Żywczok.

⁴¹ Wojciech Pasternak, Lech Witkowski.

⁴² Rafał Godoń, Andrzej Gofron, Beata Gofron, Monika Jaworska-Witkowska, Piotr Kostyło.

doktor⁴³. Poza tym pięć osób prowadzi badania w zakresie: aksjologii wychowania, aksjologii edukacyjnej. Spośród tego grona dwie osoby to profesorowie⁴⁴, kolejna osoba posiada tytuł doktora habilitowanego⁴⁵, a pozostałe dwie to doktorzy⁴⁶. Na końcu tej analizy należy wspomnieć o jednym doktorze, który prowadzi pracę badawczą w zakresie filozofii pedagogiki⁴⁷. Okazuje się, że łącznie w łonie pedagogiki filozofią wychowania, filozofią edukacji, aksjologią wychowania, aksjologią edukacyjną i aksjologią pedagogiki zajmuje się 65 osób, spośród 3457 naukowców, pracujących na rzecz pedagogiki. Stanowi to 1,88% ogólnej liczby populacji polskich pedagogów.

Natomiast, gdy analizy dokonamy wśród naukowców, u których dyscypliną KBN jest filozofia dowiadujemy się, że filozofią wychowania zajmuje się dwóch profesorów⁴⁸, dwóch doktorów habilitowanych⁴⁹ i siedmiu doktorów⁵⁰, czyli łącznie 11 osób. Filozofia edukacji jest przedmiotem zainteresowań czterech osób: jednego profesora⁵¹, dwóch doktorów habilitowanych⁵² i jednego doktora⁵³. Poza tym dwie osoby podejmują badania w zakresie filozofii pedagogiki. Są to osoby, u których stwierdzono filozofię jako dyscyplinę KBN. Badania w tym zakresie podejmuje jeden profesor⁵⁴ i jeden doktor habilitowany⁵⁵. Łącznie filozofią wychowania, filozofią edukacji oraz filozofią pedagogiki zajmuje się 17 osób, spośród 2392, co stanowi 0,71% populacji naukowców-filozofów. Kiedy zsumujemy osoby z pedagogiki i z filozofii, które prowadzą badania w ramach wspomnianych dyscyplin okazuje się, że

---

⁴³ Liliana Tomaszewska.

⁴⁴ Katarzyna Olbrycht, Aleksander Zandecki.

⁴⁵ Maria Nowicka-Kozioł.

⁴⁶ Iwona Cymerman, Wanda Kaczyńska.

⁴⁷ Ewa Jakimowska.

⁴⁸ Leszek Koczanowicz, Ryszard Rosa.

⁴⁹ Janusz Czerny, Stanisław Gałkowski.

⁵⁰ Maria Boużyk, Tomasz Kalbarczyk, Paweł Kasprzyk, Paweł Kaźmierczak, Maciej Paluch, Paweł Skrzydlewski, Artur Szutta.

⁵¹ Wasilij Stepanowicz.

⁵² Aldona Pobjewska, Jan Zubelewicz.

⁵³ Grzegorz Francuz.

⁵⁴ Jadwiga Mizińska

⁵⁵ Krystyna Najder-Stefaniak.

81 osób wśród 5849 naukowców, dla których dyscyplina KBN to pedagogika i filozofia stanowi 1,38% wyznaczonej populacji naukowców.

Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, że filozofią wychowania, edukacji, pedagogiki i aksjologią wychowania zajmują się tylko przedstawiciele filozofii i pedagogiki, z tymże zdecydowanie najwięcej badań w zakresie wymienionych dyscyplin podejmuje pedagogzy: 64 osoby spośród wszystkich 81 naukowców. Jedynie 17 filozofów przedmiotem badań postanowiło uczynić wychowanie, edukację i pedagogikę. Wśród tego grona nie ma osób prowadzących badania w zakresie aksjologii wychowania. Stanowi to dowód na to, że wśród filozofów wychowanie i edukacja stanowią peryferia filozoficzne, traktowane marginalnie. Z tego też względu naukowcy z dziedziny pedagogiki postanawiają prowadzić badania, których nie podejmują filozofowie.

Analizując wnikliwie bazę polskich filozofów, zauważyłem, że żaden z nich nie wypromował w swojej pracy naukowej ani jednego doktora w zakresie filozofii wychowania, filozofii edukacji czy filozofii pedagogiki, choć ci sami naukowcy deklarują badania we wspomnianych specjalnościach. Inaczej przedstawia się sytuacja w gronie pedagogów. Andrea Folkierska z Uniwersytetu Warszawskiego wypromowała trzech doktorów w zakresie filozofii wychowania i jednego, którego praca wpiśnięta była w zakres badań filozofii edukacji. Tym samym jest to naukowiec, który ma największy wkład w poszerzenie kapitału kadrowego filozofujących pedagogów.

Także profesor Urszula Ostrowska z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego miała udział w powiększeniu kadry naukowców, specjalizujących się w zakresie aksjologii wychowania (jeden doktor). Należy wspomnieć także dokonania doktora habilitowanego Andrzeja Murzyna, pracownika Uniwersytetu Śląskiego, który wypromował również jednego

doktora⁵⁶. Ponadto A. Murzyn jest kierownikiem Zakładu Filozofii Wychowania, który działa w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej. Pragnę również nadmienić o staraniach A. Murzyna zainicjowania serii naukowej „Filozofia i Pedagogika”. Pierwszy tom z tej serii ukazał się w roku 2011 i został poświęcony idei starożytnej Grecji i Rzymu. Seria ta ma realne szanse wpisać się w rozwój historii polskiej filozofii wychowania. Każdy tom z tej serii będzie poświęcony konkretnej epoce. Jak wskazuje we wstępie autor seria ta będzie miała charakter ciągły i planuje się opracowanie 26 tomów⁵⁷. Autor jest rozpoznawany w środowisku filozofów wychowania jako osoba przybliżająca i zgłębiająca twórczość naukową J.F. Herbarta⁵⁸.

Wśród doktorów habilitowanych tylko Sławomir Sztobryn z Uniwersytetu Łódzkiego wypromował jednego doktora w zakresie filozofii wychowania. Należy także wspomnieć o sporządzeniu kilku recenzji prac doktorskich poświęconych filozofii wychowania. Łącznie trzech samodzielnych naukowców wypromowało sześciu doktorów.

Wydaje się, że dla przedstawicieli filozofii podejmowanie badań filozoficznych w zakresie wychowania czy edukacji jest sprawą drugorzędną. W łonie pedagogiki coraz większą popularnością cieszą się badania z zakresu filozofii wychowania i edukacji. Dla pedagogów filozofowanie o wychowaniu i edukacji nie stanowi tematu drugorzędnego. Grono naukowców-pedagogów, zajmujących się filozofią pedagogiczną, poszerza się. Pojawia się coraz więcej prac badawczych. Choć jest dużo jeszcze do zrobienia, coraz więcej uczelni wyższych powołuje w swoich strukturach instytucje, które prowadzą badania w zakresie pedagogiki filozoficznej. „Ten obszar badań w naszym kraju nie jest już prywatna

---

⁵⁶ Tomasz Kopczyński, *Hermeneutyka i recepcja filozofii wychowania Artura Schopenhauera*, Wydział Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego Wydział Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 14.04.2011.

⁵⁷ A. Murzyn, *Wstęp*, [w:] *Paideia starożytnej Grecji i Rzymu*, red. A. Murzyn, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011, s. 7-9.

⁵⁸ Ogromne znaczenie mają monografie: A. Murzyna: *Filozofia wychowania J. F. Herbarta* (Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011) i *Johann Friedrich Herbart i jego miejsce w kontekście pokantowskiej myśli idealistycznej* (Wydawnictwo Impuls, Kraków 2004). Ta ostatnia była pracą habilitacyjną autora.

sprawą uczonego”⁵⁹. Można spodziewać się systematycznego wzrostu zainteresowania pedagogiką filozoficzną. Należy także mocno podkreślić, iż dla pedagogów prowadzenie badań w tym zakresie nie jest efektem ubocznych odprysków badań własnych. Analiza kadrowa pokazuje, że pedagogika filozoficzna stanowi rdzeń pracy naukowej. Badania pedagogów w zakresie pedagogiki filozoficznej dowodzą, że nie wystarczą jednostronne badania filozofów.

Uprawiając filozofię wychowania, ważne jest, aby naukowcy nie byli zamknięci na swe dokonania. Brakuje intensywniejszych działań w zakresie zintegrowania filozofów wychowania i dotyczy to sytuacji polskiej, jak i czeskiej. Zdaniem L. Witkowskiego pierwszym krokiem ku integracji filozofów wychowania powinno być uznanie kanonu tekstów, które stanowiłyby „paradygmatyczny zestaw wzorców wyznaczających trzon organizujący myślenie filozoficzne dla pedagogiki”⁶⁰. Brak integracji dostrzegalny jest w fakcie istnienia wyizolowanych wysiłków pojedynczych naukowców. W środowisku filozofów wychowania dostrzega się problem, iż odniesienia filozoficzne nie odnoszą się do problemów pedagogicznych, ale istnieje tendencja odwrotna – pedagogizuje się problemy filozoficzne. Brakuje jednoznacznego określenia, co wynika dla samej pedagogiki filozoficzne ujmowanie jej problemów. Istnieje także potrzeba, aby całe środowisko filozofów wychowania potrafiło jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie: na czym polega filozoficzność problematyki pedagogicznej⁶¹. Bynajmniej nie chodzi tu oto, aby każdy z nas określił swoją tożsamość naukową, ale raczej o to, czy potrafimy zrozumieć stopień skomplikowania filozoficzności problemów pedagogicznych.

---

⁵⁹ S. Sztobryn, *Wstęp*, [w:] *Filozofia wychowania w XX wieku*, red. S. Sztobryn, E. Łatacz, J. Bochomulska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 3.

⁶⁰ M. Jaworski-Witkowska, L. Witkowski, *Pedagogika filozoficzna...*, dz. cyt., s. 10.

⁶¹ Tamże, s. 2.

POLISH AND CZECH PHILOSOPHY OF EDUCATION. ATTEMPT TO ANALYSIS FROM THE INSTITUTIONAL AND HISTORICAL PERSPECTIVE

Abstract: The article contains an image of philosophy of education in the Czech Republic and Poland. Philosophy of education in the Czech Republic is discussed from the late nineteenth century to the present. The main directions of research in philosophy of education and the most important Czech representatives are described. Special attention was paid to Radim Palouse, which is one of the main representative of contemporary philosophy of education. Moreover, in the Czech Republic there are three main centres where research is carried out in the field of philosophy of education. It was decided to focus on the Polish academic staff as well. The achievements of Polish philosophical thought are analyzed (based on nauka-polska.pl). Names of researchers and academic centres are pointed out. Comparative analysis of the Czech and Polish philosophy of education shows that in Poland much more people conduct research in this field as well as there is much more publications.

Keywords: philosophy of education, pedagogy, philosophical pedagogy, Polish philosophy of education, education, Czech philosophical thought.

Sebastian Taboń – doktor, adiunkt na Wydziale Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie. Wybrane publikacje: *Istota czytania* (2005), *Aspekt socjokulturowo-lingwistyczny w glottodydaktyce języka polskiego* (2012). Adres korespondencyjny: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, ul. Katowicka 27, 40-173 Katowice. **E-mail:** seba.tabol@gmail.com